

Ferenczy Teréz Minden verseiről

Mennyi mendemonda és milyen kevés felkutatott tény jellemzi irodalmunk múltját (jelenét)! A jószándékú érdeklődő is háromszor belebotlik emezekbe, míg egyszer amarra rábukkanhatna. Mikor kezdődik valójában a magyar irodalomtudomány? A rendszeres magyar irodalomtörténet? A tudós bűvárok mért állnak olyan méltatlan helyen, hogy több mint fél évszázadokig is nyugodtan elnékülöznek munkásságukat az utódok (1. Szinnyei)?

Tudom, az irodalom nem üzlet és nem is valamely szolid, egzakt tudomány tárgya. Többnyire kétes hírek és hírnevek, zsíros egzisztenciák csillogó jelene alatt soványkán és alig észrevéve csordogáló bűvópatak. Ezért is nehéz útját utólag követni. Amire figyelnek, hánszor bizonyul talminak és érdekességét veszti, amire pedig nem, azt a hétköznapiak a szakmához hasonlóan értetlen és érdektelen közege temeti maga alá.

Hogy lehet ebből a kettős körből kitörni?

Talán egy más érdek és érdeklődés bekapcsolásával: az egykori művelődési színhelyeken, életrészek helyeken tevékenykedő utódok tudós munkálkodása révén. Ha nem mindent egy centrumból közelítve, hanem helyi művelődéstörténeti nagytűvegek alá helyezve kutatnánk! Bizonyos, hogy más valamit kívülről, s más azon a helyen állva, a helyi történet folyamatosságát ismerve érteni, felmutatni.

Mindez a *Nógrád megyei Múzeumok Igazgatósága* által indított *Nógrádi irodalmi ritkaságok* első kötetének, *Ferenczy Teréz Minden verseinek* olvastán jutott újfent eszembe. Újfent, mert egyszer már, pár esztendeje a szabolcsi *Folia Rakocziana* sorozat, ami *Heckenast Gusztáv* és néhai *Molnár Mátyás* szerkesztésében jelent meg Vaján és Nyíregyházán, rádöbentett arra, hogy mennyivel teljesebb a múltja annak a vidéknek, amelynek jelenét szakmájukat és szűkebb „provinciájukat” szerető kutatók munkája gazdagítja. Akkor ott *Zay Anna* több szempontból is unikumnak számító *Herbáriája*, *Vay Adám* verses önéletírása, *Kajali Pál* kuruc szenátor, *Bercsényi László* kuruc kapitány, *Lónyay Ferenc* főhadbiztos iratai, dokumentumai és más levéltárakból előbúvárlott, a kor egészét is lényegesen színező források váltak hozzáférhetővé.

Most Salgótarjánban az 1840–50-es évek kiemelkedő, bár azóta is alig ismert, fiatalon öngyilkosságba menekülő szécsényi költőnének eddig összegyűjtött harminc-egynéhány versét adták ki izléses könyvecskében. Fájdalmas és pontosságra törő tanulmányában a szerkesztő, *dr. Praznovszky Mihály*, igyekszik összegezni mindazt a – valljuk be – nagyon keveset, amit Feren-

czy Teréz alakjának és írásainak megismertetésére az utókor eddig tett. Úgy tűnik, hogy *Vajda János* 1857-es méltatása óta ez az 54 oldalas, 1000 számozott példányban megjelentetett füzet a legtöbb.

Ferenczy Teréz, nemes és nemzeti Ferenczy Sámuel lánya 1823. december 27-én született Rimaszombaton, majd apró gyermekkorában családjával együtt Szécsénybe költözött, ahol haláláig élt. Édesanyja a hagyományok szerint az irodalom iránt fogékony asszony, korán meghalt. Az első könyveket ő adta lánya kezébe, a romantika iránti vonzódását is anyai örökségnek tulajdonítják. Teréz bátyja papnövendék, aki 1848-ban honvédnek áll, majd Csallóközben elesik. Édesapja, *Ferenczy Istvánnak*, a kor nagy szobrászának első unokatestvére. Előbb a Forgách grófok könyvkötője, később szeszfordéjük vezetője. Mindkét foglalkozása sorsdöntő motívumokat hoz a család életébe.

Teréz érzékeny, korán jelentkező tehetség. 1844-ben, huszonegy éves korában *Esküszegő* című novellája megjelenik a Pesti Divatlapban. A népies, palóc dalokkal induló *Lisznyay Kálmánnak* hibátlanul petőfis, de sajátos, ügyes fordulattal záruló verset jegyez emlékkönyvébe. (A barátságot, amit ajánlani tud neki, fölébe helyezi a szerelemnek – az elutasítás gavalléros, finom formája egy fiatal lánytól.)

Boldog percz című – korainak tartott – verse egy hosszas tekintettől felgyülő szerelem pontos, őszinte rajza. A *Messze vagy* talán ugyanennek a kapcsolatnak későbbi, fájó visszhangja; ahogy a *Jutok-e eszedbe* és a *Dalolj kis madárka* is az elhagyott szerelmes lány fájalmát fogalmazza meg. Ezekben a versekben is előfordulnak keserű fordulatok, de a kor stílusából, és egészséges, teljes emberi érzelmvilágból fakadnak: a hűtlen szerelmes siratása a tárgyuk. Más természetű *A megölt kígyó* és *A visegrádi hölgy*. Mindkét költemény a női kiszolgáltatottság, gyengeség, az alkalmat el nem szalasztó férfi felelőtlenység balladája. Az első lírai és erőteljes indítású, meghitt természeti rajzokat ad: „*Elment a lányka zöld erdőbe, / Hol az ég a kék tóba néz, / S repkényes szirtek ősz fejébe / Török meg a zord éji vész. / / Hol az ibolya elvirítván / A gyöngyvirág nyomába kél, / S a hársok tányér levélkeit / Pofozgatja a játszi szél.*”

Az idilli kezdet élettelenebbül megrajzolt melodramába fordul. A *visegrádi hölgy* a Zách Klára-témát Arany János-i dikcióval, de végletesen romantikus, engesztelhetetlen színekkel dolgozza fel. A hatalmi erőszak áldozatául esett lány végzete visszavonhatatlan, az érte bosszút álló apa is „... Össze-koncoltatva / Veszett el hasztalan...”. Kár volna –, mint ahogy Arany János balladáit esetében sem tesszük – áttétel nélküli tényeket kutatnunk ezek mögött a versek mögött. Annyi azonban bizonyos belőlük, hogy a kiszolgáltatott ember érzelmvilága drámaian támadt föl költőjükben.

Milyenek mutatják a korainak ítélt versek Ferenczy Terézt? Mély érzésűnek és sérülékenynek, büszkének és képzelődőnek, feledni és megalkudni nem tudónak. Ahogy maga is írja *Emlékkönyvbe* című versében: „*Korán fe-*

*lejt a törpe lélek, / A műveletlen, a hiú és / A kevélyek. / De akin e vád
foltokat nem ejt, / Az a rideg síríg el nem felejt”.*

De bármilyen szuggesztívek, részletszépségekkel telik szerelmi versei és a két ismert ballada, mindez még csak „irodalom”. Elmélyülni, sorssá, végzet-
té, költészetté válni igazán akkor kezdenek írásai, amikor saját élete fölött
is tragikus gyorsasággal elborul az ég: hozzátartozói közül a legkedveseb-
beket elveszíti és az eufóriás negyvenes évek pezsgését vad hullámverés,
majd bénító, halálos némaság, a bukott forradalom utáni idők váltják föl.

Ferenczy Teréz ekkor válik ügyesen, tehetséggel verselgető kislányból igazi,
a kor legnagyobbjai között is – rövidke néhány év alatt – fontos jelet
író költővé. Maga így fogalmazza meg helyzetét: „*Egy szörnyű éjszakának, /
S az elborult pusztának / – Már amilyen, olyan, / Mégis fénye vagyok.”*
(*Nem vagyok én nap*)

Tudatos felismerés és szerepvállalás süt ki ezekből a sorokból, egy ke-
mény intellektus szembenézése helyzetével.

Mert a tragédia maga a nagy lelkekben még nem okoz föltétlen összeom-
lást: „Lassan gyilkolva ölnek a napok / de meg nem halhatok” írja a *Tél
kezdetén*-ben. Az igazi meghasonlás akkor következik be lelkében, amikor a
környezet, az életbenmaradottak törpeségét kénytelen látni és napról napra
megszenvedni. Mikor megérti, hogy a mártírok, a vértanúk sírjai fölött mi-
lyen szenttelenül és lealacsonyodottan, milyen kajánul és közönyösen fut
tovább az élet, cinkosává szegődve a hatalomnak. Két verse is szól a rész-
vétlenségükben más fájdalmát sem értőknek.

„*Hisz mindnyájunknak tépett fűrtjeinkkel / Jajgatva kéne porba fetren-
geni! / De vigadjatok! – van itt egy kebel / Amely kíván és el tud vérze-
ni. / / Kin itt a léget szívni – s a tavasznak / piros rózsáin vérszag terje-
dez, / Az erény sírján fűriák virrasztnak, / S minden szent bitet koporsó fe-
dez.”* (Kassandra)

Ezeket a sorokat olvasva értjük meg, mennyire nem véletlenek Vajda Já-
nos méltató szavai: ez a hang az ő líráján át egész Adyig sugárzik. A *Test-
véri emlék*, az *Apám*, az *Ó, ne kérdjétek* esendőbb, mert még hevesebb, kí-
érleletlenebb strófái után megindul az a sorozat, amelyet talán már ma is,
bizonytalán hiányos ismereteink fényében, a költő tehetsége betetőzésének
tarthatunk.

A *Fájdalmak tengerén*, a *Bolygó tüzek*, *Az alvó Krisztus*, az *Életunt*, a
Példakép, a *Szécsény*, 1852. okt. 21. mind a legnagyobbak közt is méltán
helytálló, gondolati mélységükben arisztokratikusan, önkínzóan magas erköl-
csi igényességükben, formai hibátlanságukban messzire előremutató költemé-
nyek. A *Szent Kútnál* pedig még a kor beivódott, jellegzetes stílusjegyeiből
is kitörő realizmusával, fájdalmas és végleges tisztánlátásával humanista,
egszersmind kiábrándult, modern költőre vall.

„Istenbe vigadni / Mennek a szegények – / Leng a szent lobogó / S közösen zokogó / Hangan kél az ének. // Bő az aratás szüret / Amit ők kívánnak / S mit kérnek megbíttan / Megadja az Isten / A szent karavánnak. // Én magam közöttük / Hit- és reménytelen; / A szent forrás habja / Képem visszaadja – / S az olyan élettelen. // A közelgő balál / Arcomon írva van – / Te bozzád Istenem! / Nincs miért esdenem. . . / Minden baszontalan.”

Ki mondaná meg, hogy ezt a verset 1851-ben írta egy alig 28 éves leány? Kíméletlen szembenézés és istentagadó szkepszis, megbocsátó megértés a kevéssel is beérők iránt és az engesztelődni nem tudó fájdalom felismerése önmagában. Száz év múlva már mindez milyen természetes is lesz a magyar költészetben!

És ez a pillanat, amikor az embernek szorongató párhuzamként eszébe jut az amerikaiak manapság igazán felfedezett és megbecsült költője – *Emily Dickinson*. Ferenczy Teréznél hét évvel később született és harminchárom esztendővel tovább élt. De hasonlóan vidéki magányban, csalódottságban, elszigeteltségben, csak egy felvirágzó társadalomban, a győztes polgárháborút követő évtizedekben. És aki ezernél több verset hagyott az utókorra. Menynyi a hasonlóság a két múlt századi költő életében és alkotásában! És mennyi a különbség a sorsukban! Ránk maradt teljesítményük jelentőségében! Nem a tehetség minősége, de lehetősége volt más – és ez, úgy tűnik, meghatározó. (Ne keressgéljük a fájdalmas összehasonlítás pontjait, bőségesen akadnak: még témákban, feldolgozásmódban is nem egy rokon verset találhatunk a két életműben.)

Kövessük tovább Ferenczy Teréz életútját. A *Bolygó tüzek* számozott darabjai mintha egy filozófiai összefoglalás tételci lennének. Sorra veszik a költőnőt foglalkoztató legfőbb gondolatköröket. Kiábrándult, józan kép tárul elénk, ha ezek között a versek között tallózunk. A VI. darab például a földet nagy bomló tetemnek láttatja, melynek férge az emberiség, míg a IV. vers mintegy életmentséggként fogalmazza meg a madáccival rokon konklúziót: „Éljen hát – ki küzdelem közt, / Túrve tud remélni!!” Az V. strófában a költészetet és zenét jelöli meg, mint megtartó erőket önmaga számára. A VIII. versszak viszont történetfilozófiai pesszimizmusával tűnik ki: „*Ha felkelnének mindazon nagyok / Akiktől a történeten ragyog! . . / Ugy-e jó emberek / Rájuk robannátok / Gyilkotokkal készen / S vér folyván a kézen / Ezt kiabálnátok / Nincs szükség reátok?!*”

Utolsó, XIII. verse viszont a megalkudni nem tudó, büszke ember arcát rajzolja elénk, sejtetve a többször felrémlő halálszándék komolyságát: „*Ügy kértem az imádott életet: / Ha vágyaimnak nem tesz eleget, / Ne alkudjék, mondjon le rólam! / De az élet – e vén kereskedő –, / Csalt, bolondított – így múlt az idő. . . / Most szívem, lelkem kipusztítva van!*”

A vers megoldása: a halál keblén „feltalálom mennyemet”. Az egyre dübörgőbb végzet elől azonban még menekülni próbál, még nem eldöntött e harc kimenetele, úgy tűnik életért vitázó verseiből.

„Óh, az én életem / Örjögő vad álom / Legyőzni a halált / Lassacskán próbálom. // Fúj a szél – fúj a szél / Az ősz fagyos szele; / Lelkem röpül, miként / Fa száraz levele.”

Támaszt nem talált ebben a küzdelemben. Hiába járja édesanyja sírját, hiába gyűjtögeti forintjait bátyja méltó síremlékére. Nincs aki ebben a szomorú, vívódó helyzetben mellé álljon, erőt adjon, akivel társulva elviselhetővé válnának a lezúdult csapások.

„Szólok jó apámhoz, / Aki bor mellett ül / A kancsója soba sincs tele. / Vigasztaló szava fáj végzetetlenül. / Ó, bár inni tudnék vele!”

Nem tudjuk, külső események-e vagy belső tényezők gyorsították-e föl 1852 szilveszterétől a Ferenczy Terézben lezajló végzetes folyamatot: egyre kisebb és kisebb sugarú kört ír a halál gondolata fölött. 1853. május 3-án 19 nappal halála előtt bátyjához, a híres szobrászhoz ír hibátlan, szép epistólát. Búcsúzik tőle, biztatja, hogy bár életükben sosem találkoztak, halála után hamarosan meglátogatja. A nagy szobrász összeomlásában mintha a maga összeomlását rajzolná meg: „A nemzet egyetlen szobrásza ott hever / A kis kunyhó körül, / Hol gyermekkorában kibajtott a szeder / A zöld sövénytőrül. / ... Kinek vándorbotja a dús Itália / Babérbajtása volt, / Most mint koldusbotra, népének hü fia, / Görnyedten meghajolt...” (Szobrász bátyámhoz)

Bizonyossággként, de iszonyattal ír ebben a versében is saját közeli haláláról, és megjósolja bátyja hamaros pusztulását is (amiben szintén tragikusan igaza lett, alig három évvel élte túl őt a művész).

Mondom, nem tudjuk, hogy a felgyorsuló baj miért pont 1853. május 22-én tetőzött, miért épp ekkor ért el a cselekvés fordulópontjához? Tény, hogy a még alig harmincéves költő szíven lőtte magát. A már csak a halál bekövetkeztét megállapítani tudó szécsényi körorvos ad róla végső, pontos leírást: „...sápadt, inkább sovány test alkatású, mint egy 22 éves vala... A szívburok, úgy maga a szív is sértetlen maradt”. Mégis meghalt. Talán már a pisztoly elsütésének pillanatában. „...A berohanó családtagok íróasztalán Czakó Zsigmond arcképét találják. Azét a Czakóét, aki a 40-es években vadromantikus drámákkal tört be a magyar színpadokra... 1847-ben pisztolylövéllyel végzett magával...” – írja bevezetőjében Praznovszky Mihály. A halál módjára tehát tőle vett mintát Ferenczy Teréz. Verseiben is mély nyomot hagyott a kor romantikája, költészetének azonban sajátos ízt és előremutató jelentőséget éppen pontos megfigyelőkészsége, gondolati, erkölcsi ítélőképessége és igényessége adott. A sorssal megalkudni nem tudó, környezete, hazája sötét jelenéből a maga számára kiutat nem találó, a feledésbe, vegetatív lé-

tezésbe menekülő világ lealacsonyodottságát elviselni nem képes szelleme, zaklatott, gyenge idegrendszere a pusztulást érezte egyedül sorsszerűnek.

Köszönet érte, hogy kései irodalmi örökösei ezt a végzetet megváltoztatni törekedve legalább szellemi hagyatékát a megmaradás fényébe emelték. Bizom benne, hogy irodalomtörténetírásunk észreveszi, hogy szükség van *Ferenczy Teréz Minden verseire*, szükség van az alakja, élete körül –, mint irodalmunk annyi más jeles tehetségének alakja és munkássága körül – terjedő homály, tisztázatlanság eloszlatására. Szükség van költészete legszebb darabjainak felfedezésére, a magyar líra folyamatosságában az őket megillető hely biztosítására. Ehhez az első, jelentős lépést a *Nógrádi irodalmi ritkaságok* szerkesztői megtették. Kívánjuk mindannyiunknak, hogy dicséretes buzgalmukból még sok hasonló érték kerüljön napvilágra, az olvasó- és írotársadalom kezébe.

MEZEY KATALIN